

Izgradnja kumulativnog identiteta: hrvatske teme u *Politikinu zabavniku* 1952.-1991.

ZORAN JANJETOVIĆ

Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, Republika Srbija

Rad predstavlja pregled priloga u listu za mlade *Politikin zabavnik* čije su se teme odnosile na hrvatsku povijest, zemljopis, kulturu, značajne ličnosti itd. Analizira se pojava ovih priloga s obzirom na službeno proklamiranu politiku "bratstva i jedinstva".

Ključne riječi: Hrvatska, Hrvati, *Politikin zabavnik*, povijest, kultura

O *Politikinu zabavniku*

Politikin zabavnik počeo je izlaziti kao zabavno-poučni list za mlade 28. veljače 1939., i izlazio je do izbijanja Travanjskog rata 1941. Poslije završetka Drugog svjetskog rata, on nije odmah obnovljen: opća nestašica, ideološke steg e i vezanost uz Sovjetski Savez onemogućili su da se ovaj list, koji je prije rata u mnogome bio obilježen Disneyevim i drugim američkim stripovima, ponovno pojavi pred publikom. Poslije političkog raskida sa Sovjetskim Savezom 1948., uslijedilo je i postupno raskidanje sa staljinističkom ideologijom u kulturi.¹ Između ostalog, to je omogućilo i ponovno pokretanje *Politikina zabavnika*. On je izlazio kao izdanje vodećega beogradskog lista, *Politike*, jednog od dva "središnja" lista (uz list Komunističke partije Jugoslavije, *Borbu*) koji su bili namijenjeni jugoslavenskoj javnosti. Napisi *Borbe* i *Politike* su u određenom smislu bili direktivni. Za stanovništvo, oni su bili smjernice za izgradnju "pravilnih" stajališta, a za novinare smjernice u kojem duhu, o kojim temama i na koji način treba pisati. Činjenica da je iza *Zabavnika* stajao jedan od dvaju "središnjih" listova, davao mu je težinu koju nije imala većina drugih listova za mlade.

U vrijeme kada se list pojavio, opća kulturna razina stanovništva Jugoslavije bila je prilično niska. To je pogotovo vrijedilo za istočne dijelove zemlje gdje je *Zabavnik* imao najveći dio svoje publike, budući da je u početku bio tiskan samo na ćirilici. Trebalo je mladim naraštajima koji su tada pohađali

¹ Ljubodrag DIMIĆ, *Agitprop kultura*, Beograd 1989., 246.-263.; Branko PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, III, Beograd 1988., 316.-331.

školu približiti stečevine suvremene znanosti i tehnike, predočiti im povijest jugoslavenskih naroda, zemljopis zajedničke socijalističke domovine, jugoslavenske i strane kulturne stvaratelje, ali ih i zabaviti. Uredništvo lista to je ovako izrazilo: “Materijalom koji objavljujemo u našem listu želimo da upotpunjavamo opšte obrazovanje svih naših čitalaca koji stalno teže da što više saznaju i nauče. Hteli bismo da naš list bude neka vrsta opšte narodne čitanke kroz koju se čitaoci mogu upoznati ne samo sa tekovinama savremene nauke, nego i sa onim što se dogodilo u prošlosti, a što je dobro, lepo i korisno”.² Poslije petnaest godina izlaženja, precizirano je da se želi “pružiti što više znanja čitaocima i olakšati rad đacima, posebno u osnovnoj školi”.³ Ovime je i eksplicitno rečeno kojoj publici je *Zabavnik* ponajprije bio namijenjen – što nije bilo naznačeno u zaglavlju lista ili na drugim mjestima.

Tiraža i utjecaj

Kao i kod svakog lista, utjecaj *Politikinog zabavnika* se prije svega može mjeriti tiražom. Počeo je izlaziti u 100.000 primjeraka 1952. godine, da bi do 1959. dostigao 138.000.⁴ Do 1964. tiraža se popela na 180.000,⁵ a do početka sedamdesetih godina na 230.000.⁶ Dvije godine kasnije, 1973., tiraža je bila oko 300.000 primjeraka.⁷ Očigledno je da je tiraža lista pratila porast kupovne moći građana tijekom šestog i sedmog desetljeća 20. stoljeća. U rujnu 1973. godine list je uz svoje izvorno ćirilčno izdanje, te latinično izdanje koje je izlazilo od 30. travnja 1971., dobio i izdanje na slovenskom,⁸ čime je naglasio kako želi biti list koji će se čitati na čitavom jugoslavenskom prostoru. Ovo je vjerojatno bio i dvostruki ustupak: komercijalnim potrebama s jedne strane i narasloj nacionalnoj samosvijesti jugoslavenskih naroda s druge strane. Ove promjene se, međutim, nisu značajnije odrazile na povećanje ukupne tiraže. Tijekom sljedećih pet godina, tiraža je još samo malo porasla – na oko 320.000 prodanih primjeraka.⁹ Tijekom osamdesetih godina, zbog pogoršanja gospodarske situacije i opadanja kupovne moći stanovništva, tiraža je opala na

² “Posle dvadeset godina: Politikin zabavnik”, *Politikin zabavnik*, (dalje: PZ), br. 383, 2. 5. 1959., 9. Prvih godina izlaženja, gotovo svi članci bili su nepotpisani. Tek znatno kasnije pojavljuju se prilozi potpisani punim imenom ili samo inicijalima.

³ “Petnaest godina našeg lista”, PZ, 11. 2. 1967, 10.

⁴ “Posle dvadeset godina: Politikin zabavnik”, PZ, br. 383, 2. 5. 1959., 9.

⁵ “Šezdeseta godišnjica *Politike* i četvrt veka *Politikinog zabavnika*”, PZ, br. 630, 25. 1. 1964., 7.

⁶ “1220 *Politikinih zabavnika*”, PZ, br. 1000, 26. 2. 1971., 7.

⁷ [Natpis na naslovnoj strani], PZ, br. 1101, 2. 2. 1973., 1.

⁸ “Mala pošta”, PZ, br. 1407, 15. 12. 1978., 35.

⁹ “Mala pošta”, PZ, br. 1397, 6. 19. 1978., 35.

230.000 primjeraka u 1982.,¹⁰ odnosno na samo 180 do 200 tisuća primjeraka u 1988. godini.¹¹ Uz gospodarski čimbenik, na opadanje tiraže je vjerojatno utjecala i pojava novih listova za mlade. Trebalo bi ispitati je li pad tiraže tijekom osamdesetih godina bio razmjerno veći u zapadnim ili istočnim dijelovima zemlje, ali nije isključeno da je on bio povezan i s jačanjem međunacionalnih napetosti u tom razdoblju.

Ciljana publika

Zemljopisno gledano, unatoč sve izraženijoj želji da bude općejugoslavenski list i unatoč tome što je zaista čitan u svim krajevima zemlje, *Zabavnik* je najbrojniju publiku imao u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Ovo se može zaključiti na osnovi pisama čitalaca koja su stizala uglavnom iz ovih krajeva. Da je bilo više pisama iz Hrvatske i Slovenije, uredništvo bi ih svakako u većem broju i objavljivalo – baš zato što je željelo da list ima jugoslavensko obilježje. Drugim riječima, unatoč nastojanjima da se u većoj mjeri pridobiju čitaoci u Hrvatskoj i Sloveniji, između ostalog, i uvođenjem latinice, a zatim i slovenskog jezika, oni nisu urodili plodom. Razlog vjerojatno treba tražiti u činjenici da je tijekom prvih dvadeset godina izlazenja poslije Drugoga svjetskog rata list izlazio samo na ćirilici te se zato najviše kupovao baš u onim dijelovima zemlje gdje je to pismo bilo dominantno.

Uz zemljopisni raspored većine čitalaca, pisma uredništvu govore i o starosnoj strukturi publike: sudeći po njima, velika većina čitatelja, ili barem velika većina čitatelja spremnih pisati uredništvu lista, pripadala je školskoj dobi. Riječ je bila obično o učenicima viših razreda osnovne škole ili srednjoškolcima, znači u dobi od 11 do 18 godina. Treba pretpostaviti da su i njihovi roditelji bili čitatelji lista u većem broju nego što se može zaključiti samo na osnovi objavljenih pisama. Za poznavanje prave strukture čitatelja lista bilo bi potrebno posebno istraživanje. Ipak, zbog svog sadržaja, *Zabavnik* je bio ponajprije list namijenjen mladima. Uz priloge iz znanosti i tehnike, povijesti i putopise, u listu je bilo uvijek i puno stripova namijenjenih uglavnom mladeži, a ne intelektualnoj publici, kao i priloga o modi, automobilizmu, sportu, zabavnoj glazbi i drugim područjima koja zanimaju ponajprije mlade. Uz to, uredništvo je odgovaralo na pitanja čitatelja, koja su često bila tipična baš za navedenu dob.

Sa stajališta povijesne raščlambe, ovo je zanimljivo jer poziva na raščlambu viđenja Hrvatske, njezine povijesti, kulture i osobitosti, namijenjenog prije svega mladoj publici u formativnoj dobi u istočnim dijelovima zemlje.¹² Drugim riječima, na primjeru “hrvatskih tema” iz *Politikina zabavnika* može se pratiti

¹⁰ “Sednica novog Izdavačkog saveta: Održati kvalitet”, PZ, br. 1582, 23. 4. 1982., 5.

¹¹ “Mala pošta”, PZ, br. 1903, 17. 6. 1988., 49.

¹² Po psiholozima, nacionalni identitet se također definitivno stječe u toj dobi. Vidjeti: Vamik D.VOLKAN, “Großgruppenidentität und auserwähltes Trauma”, *Psyche*, Nr. 9/10, 2000., 939.

kakva je slika “drugoga” nuđena mladim čitateljima prije svega u istočnom dijelu zemlje. Pri tome ta slika nije bila predstavljena kao slika “drugoga”, već kao dio zajedničke slike “nas”.¹³ Za praćenje izgradnje zajedničkog identiteta koji je bio kumulativan, zanimljivo je promatrati što se događalo s hrvatskim identitetom u tom kontekstu odnosno, u kojoj mjeri je on bio istican, zanemarivan ili samo podrazumijevan.

U ovom radu pozabavit ćemo se ponajprije statističkim i formalnim aspektom ove teme, tj. brojem i vrstama priloga te njihovom uopćenom ocjenom. Budući da je ukupan broj priloga bio relativno velik, što je posebno vrijedilo za pojedine vrste priloga, one najbrojnije – iz povijesti i kulture – detaljnije ćemo raščlanjivati u nekim sljedećim člancima.

Povijesni prilozi

Politikin zabavnik je od početka bio vrlo šarolik list, s priložima iz raznih područja. Među njima su prilozi iz povijesti i kulture zauzimali jedno od najistaknutijih mjesta. Povijesni prilozi koji su se odnosili na Hrvatsku gotovo su svi pripadali “događajnici”, tj. obično su prikazivali neki događaj. On je mogao biti od većeg povijesnog značaja (kao npr. Krbavska ili Mohačka bitka, opsada Sigeta itd.) ili manja povijesna epizoda s manje poznatim povijesnim ličnostima. Veliki broj priloga govorio je o povijesti Dubrovnika, više ili manje znamenitim Dubrovčanima, i vezama toga grada s raznim južnoslavenskim zemljama. Razlog je, svakako, bilo veliko obilje dokumenata u Dubrovačkom arhivu i veliki broj historiografskih radova o tom gradu, koji su se mogli iskoristiti za zabavno-popularizatorske svrhe. Druga česta tema su bili senjski uskoci – sjajan primjer neustrašivih boraca za slobodu – o kojima također postoji opsežna arhivska građa. Dosta su brojni bili i prilozi o srednjovjekovnoj hrvatskoj državi, njezinoj izgradnji i borbi za opstanak, kao i o borbama protiv Turaka u ranom novom vijeku. U listu je objavljen i veći broj povijesnih priloga o Zagrebu, što je bilo u skladu s važnosti glavnog grada Hrvatske i raspoloživim arhivskim i historiografskim materijalom. Uz to, znatan broj priloga govorio je o zanimljivim ličnostima iz hrvatske povijesti koje su u svom vremenu na ovaj ili onaj način bile istaknute ili poznate, čak i ako, gledano u duljoj povijesnoj perspektivi, nisu ostavili većeg traga. Jasno je da je većina priloga pripadala ovoj vrsti, budući da velike bitke i događaji ipak zauzimaju samo manji dio cjelokupne povijesti. Za razliku od opće povijesti, gotovo potpuno nedostaju povijesni prilozi s hrvatskim temama iz onoga što bismo uvjetno mogli nazvati

¹³ Osjećaj pripadnosti većoj zajednici stvara osjećaj sigurnosti. Vidjeti: Stavros MENTZOS, *Der Krieg und seine psychosozialen Funktionen*, Frankfurt a. M. 1993., 157.; Mario ERDHEIM, *Psychoanalyse und Unbewußtheit*, Frankfurt a. M. 1988., 279. Osjećaj pripadnosti široj jugoslavenskoj zajednici trebalo je, između ostaloga, povećati i osjećaj sigurnosti svakog pojedinca, bez obzira na nacionalnost.

“poviješću civilizacije” ili socijalnom poviješću. Njihov broj je u cjelini uzevši bio razmjerno mali u odnosu na ukupan broj povijesnih priloga, odnosno činili su oko jednu četvrtinu od ukupnog broja povijesnih priloga u *Politikinu zabavniku*. Takvi prilozima obično su govorili o razvoju značajnih pronalazaka, institucija, običaja itd., a u najvećem broju slučajeva su bili preuzimani iz stranih časopisa i enciklopedija, dok su manjim dijelom govorili o spomenutim temama u srbijanskom kontekstu.

Statistički gledano, između 1952. i sredine 1991. godine u *Zabavniku* je objavljeno 210 priloga s temama iz hrvatske povijesti. U ovaj broj nisu uključeni prilozima koji su govorili o epizodama iz “Narodnooslobodilačke borbe” na području Hrvatske. U tim prilozima nacionalna komponenta i okruženje u kome su se opisani događaji odvijali nisu opisivani kao posebno hrvatski, to više što su akteri obično pripadali različitim narodnostima – odražavajući na taj način složenost Drugoga svjetskog rata na teritoriji Hrvatske. U ovim prilozima glavna je bila polarizacija na “dobre” (partizane i njihove simpatizere) i “loše” (ustaše, Nijemce, četnike), te ideološka poruka koja je nenametljivo slijedila iz njihove sukobljenosti.

Zanimljivo je osvrnuti se na još tri aspekta povijesnih priloga o Hrvatskoj u *Politikinu zabavniku*. Prvi aspekt mogli bismo nazvati zemljopisnim, drugi brojčano-statističkim, a treći kronološkim. Prvi bi označavao teritorijalnu pripadnost priloga u kontekstu svih povijesnih priloga objavljenih u listu. Tako je nasuprot 210 priloga o hrvatskoj povijesti, tijekom gotovo 40 godina objavljeno 822 priloga o srpskoj ili crnogorskoj povijesti.¹⁴ To znači da je priloga iz hrvatske povijesti bilo gotovo četiri puta manje nego iz srbijansko-crnogorske.¹⁵ Budući da je tijekom promatranog razdoblja izašao 2061 broj lista, to znači da se po jedan prilog iz hrvatske povijesti pojavljivao u prosjeku u svakom desetom broju, dok je po jedan prilog iz srbijansko-crnogorske povijesti izlazio na svaka 2,5 broja. Naravno da ovakva statistička slika nije potpuna: priloga iz hrvatske povijesti bilo je nešto više tek od šezdesetih godina, budući da je *Zabavnik*, vjerojatno nastavljajući predratnu tradiciju, isprva bio srbocentrični, i čak beogradocentrični list – barem kada su u pitanju bili prilozima iz povijesti. Ovo je svakako imalo veze s čitateljskom bazom i mogućnostima distribucije lista u to vrijeme.

Uz ovaj način gledanja na kronologiju izlaženja, važno je obratiti pažnju na kronološke okvire objavljenih priloga. Tako ćemo vidjeti da je objavljeno 70 priloga s temama iz srednjeg vijeka, 120 s temama iz novog vijeka (od 16. do

¹⁴ Budući da su crnogorska i srbijanska povijest dugo bile isprepletene i da Crnogorci dugo nisu razvili svijest o etničkoj posebnosti, smatramo da postoji opravdanje da se ovi prilozima broje zajedno.

¹⁵ U skladu sa suvremenom jezičnom upotrebom, pod pojmom srbijanski ovdje ćemo podrazumijevati i priloge koji se odnose na povijest Vojvodine koja u tradicionalnoj jezičnoj upotrebi ne bi potpadala u okvire srbijanske povijesti, tj. povijesti “uže Srbije”.

kraja 19. stoljeća), te 20 priloga s temama iz 20. stoljeća koje se nisu odnosile na Drugi svjetski rat, i koje su se djelomično preklapale sa širim jugoslavenkim temama. Uz to, nekoliko priloga je obrađivalo teme iz 20. stoljeća koje su se uz širi jugoslavenski kontekst odnosile i na Hrvatsku. Radi usporedbe, navest ćemo da je kod priloga o srpskoj povijesti odnos bio sljedeći: 125 priloga iz srednjovjekovne, 535 iz novovjekovne, te 162 iz povijesti 20. stoljeća. Vidjet ćemo da je odnos srednjovjekovnih priloga iz hrvatske povijesti povoljniji od općeg prosjeka. Broj priloga iz novovjekovne povijesti približava se općem prosjeku, dok je među priložima iz 20. stoljeća golem nerazmjer samo djelomično objašnjiv time što je nekoliko priloga iz opće jugoslavenske povijesti uračunato u srbijansko-crnogorsku povijest. Uz već spomenuti zemljopisni raspored čitatelja lista, ovakav nerazmjer može se objasniti na sljedeći način: dok je za srednjovjekovnu povijest bilo dovoljno (događajnog) materijala kako za hrvatsku, tako i za srpsku povijest, razlika među novovjekovnim priložima ne potječe od razlike u količini raspoloživog materijala, već u pogodnim temama. Tako npr. iz srbijansko-crnogorske povijest ovog razdoblja ima mnoštvo priloga o prvom i drugom srpskom ustanku i njihovim vođama, Njegošu i Mihajlu Obrenoviću, raznim hajducima i borcima, te o njihovim borbama s Turcima. S druge strane, hrvatska povijest nije pružala toliko obilje političkih i, prije svega, vojnih događaja koji bi se lako mogli obraditi za potrebe prosvjetnozabavnog lista kao što je *Politikin zabavnik*. U hrvatskoj povijesti tog razdoblja, a posebno 19. stoljeća nije bilo toliko "slavnih bitaka" za slobodu i sličnih tema kojima se mogla plijeniti pažnja mladih čitatelja. Od sličnih događajnih tema koje su mogle biti iskorištene za buđenje patriotizma mladih naraštaja, obično su korištene priče o otporu protiv Turaka tijekom ranog novog vijeka i o uskocima. Što se 20. stoljeća tiče, tu je nerazmjeru doprinio razmjerno veliki broj priloga o Srbiji u balkanskim ratovima i u Prvome svjetskom ratu, kao i o pilotima (ne nužno Srbima) koji su branili Beograd u travnju 1941., te nekoliko sličnih "jugoslavenskih" tema. U svakom slučaju, čak i kad bi se ove teme izostavile, nerazmjer na štetu hrvatskih tema ostao bi najveći kad je u pitanju 20. stoljeće. Razlog je gotovo sigurno ležao u spornim povijesnim pitanjima u hrvatsko-srpskim odnosima kojima je baš 20. stoljeće obilovalo, a koja *Zabavnik* nije htio otvarati: na kraju krajeva, jedan od njegovih zadataka je bio razvoj "bratstva i jedinstva" jugoslavenskih naroda i narodnosti,¹⁶ a od jednoga lista za mlade se i ne očekuje da razmatra sporna pitanja.

Prilozi iz kulture

Odnos između priloga koji su govorili o kulturi bio je mnogo povoljniji: priloga o srpskoj kulturi bilo je samo 2,36 puta više nego o hrvatskoj, tj. odnos

¹⁶ "Godišnji izveštaj Izdavačkog saveta *Politikinog zabavnika*", PZ, br. 1222, 30. 5. 1975., 31.

je bio 274 : 116. Na osnovi ovih brojeva vidi se da je ukupan broj priloga iz kulture bio manji nego onih iz povijesti, a pri tome je iz područja svjetske kulture objavljen samo 661 prilog. U njima je najčešće bilo riječi o velikim stvarateljima ili nekim njihovim djelima. Budući da je list imao tendenciju poučavati na zabavan način, teže je bilo napraviti priloge po mjeri mladih čitatelja, tj. takve koji bi s jedne strane izvještavali mlade o kulturnim stečevinama, a da s druge strane ne budu duhovno “preduboki” ili dosadni za tinejdžersku publiku. I dok se u povijesti zabavnost postizala pripovijedanjem o mnogim više ili manje značajnim povijesnim događajima, u području kulture se kao najpogodnija nametala forma biografije slavnih književnika, skladatelja, slikara, znanstvenika itd.

Kako objasniti činjenicu da je napisao o hrvatskoj kulturi bilo razmjerno više nego onih iz povijesti? S jedne strane, kultura rjeđe izaziva političke ili nacionalne sporove. S druge strane, jedan od ciljeva *Zabavnika* je bilo zbližavanje jugoslavenskih naroda, a baš je na području kulture postojala velika potreba za boljim međusobnim upoznavanjem. Zato nije čudo što je list pisao o Ruđeru Boškoviću, Marinu Getaldiću, Tinu Ujeviću, Ivanu Meštroviću, Pavlu Ritteru Vitezoviću, Vladimiru Nazoru, Antunu Gustavu Matošu, Petru Preradoviću, Mariji Jurić-Zagorki, Vatroslavu Lisinskom, Augustu Šenoi, Anti Kovačiću, Ljudevitu Gaju, Marinu Držiću, Miroslavu Krleži, Vlaha Bukovcu, Andriji Kačiću-Miošiću, Vatroslavu Jagiću i dr. O nekima od ovih ličnosti pisano je više puta (R. Bošković, A. G. Matoš, T. Ujević, A. Kovačić, A. Šenoa). Pri tome su autori članaka, kada je to bilo moguće, isticali veze hrvatskih velikana sa Srbima ili sklonost jugoslavenskom jedinstvu.¹⁷ Zanimljiv je članak koji se pojavio u broju 1717. (23. studenoga 1984.) o hrvatskoj ćirilskoj Poveljskoj listini i upotrebi ćirilice u južnoj Dalmaciji u srednjem vijeku. U tom članku, autorica naziva ćirilicu zajedničkim pismom južnih Slavena.¹⁸ Posljednji prilog koji je isticao veze među jugoslavenskim narodima, a posebno među Hrvatima i Srbima, o Augustu Šenoi, izašao je sredinom 1991., u vrijeme kada se Jugoslavija već raspala.¹⁹ Možemo se zapitati je li u pitanju bio uzaludni idealizam ili jednostavno uređivačka tromost? Jedini članak u kojem se ističe da odnosi

¹⁷ Tako npr.: “Hrvatski glumci na beogradskim barikadama”, PZ, br. 226, 28. 4. 1956., 5.; “Dubrovčanin Mavro Orbini i njegovo ‘Carstvo Slovena’”, PZ, br. 244, 1. 9. 1956., 5.; “Vatroslav Jagić”, PZ, br. 282, 25. 5. 1957., 5.; “Pesnik bratstva” [o Luki Batiću iz Splita], PZ, br. 394, 18. 7. 1958., 7.; “Grbovi Pavla Vitezovića”, PZ, br. 417, 26. 12. 1959., 7.; “Adam Mandrović”, PZ, br. 470, 31. 11. 1960., 7.; “Mladi Nazor u Istri”, PZ, br. 605, 3. 8. 1963., 7.; “Prvi Matošev boravak u Beogradu”, PZ, br. 630, 25. 1. 1964., 8.; Ivan LONČAR, “U tom klošaru krio se Tin Ujević: Svemir za ličnu upotrebu”, PZ, br. 1776, 10. 1. 1986., 14.-15.

¹⁸ Mirjana KRSTULOVIC, “Listamo istoriju: Povaljska listina”, PZ, br. 1717, 23. 11. 1984., 41.

¹⁹ M. TODOROVIC, “Tri života Augusta Šenoe: Gospodine, imate užasne manire!”, PZ, br. 2059, 14. 6. 1991, 17.

između hrvatskih i srpskih kulturnih stvaratelja nisu uvijek bili idealni izašao je krajem 1986. Međutim, njegova glavna tema bili su sukobi među pojedinim svjetskim i jugoslavenskim intelektualcima, a ne hrvatsko-srpske napetosti. Iako su spomenuti neki osobni sukobi, u skladu sa svojom apolitičnošću, list nije među primjerima naveo raspravu o položaju i imenu jezika koja je potresla srpsku i hrvatsku javnost sredinom 1960-ih godina.²⁰

Ipak, treba istaknuti da je golema većina priloga o hrvatskoj kulturi bila bez ikakvih ideoloških primjesa. O velikim ličnostima i djelima hrvatske kulture pisalo se pohvalno i sa simpatijama. Pri tome je, kao i u svim drugim priložima o kulturi, glavni akcent bio na klasicima, tj. na autorima i djelima starijih epoha. Svega je nekoliko priloga posvećeno živim hrvatskim autorima.

Prilozi o prirodnim ljepotama, kulturno-povijesnim spomenicima i ostali prilozi

Uz to, prilično mnogobrojni, iako ne toliko kao prilozi iz dvaju spomenutih područja, bili su i prilozi koje bismo uvjetno mogli nazvati putopisnim. Oni su najčešće uz pomoć slika s objašnjenjima predstavljali prirodne ljepote, gradove ili pojedine značajne kulturno-povijesne spomenike. U ovom području prilozi iz Hrvatske su nadmašivali one iz svih drugih jugoslavenskih republika: 83 priloga ticala su se prirodnih ljepota i kulturno-povijesnih spomenika Hrvatske, dok je odgovarajućih priloga o Srbiji i Crnoj gori bilo 78, Makedoniji 16, Bosni i Hercegovini 23, a Sloveniji samo 12. Budući da su se rubrike ovakvog sadržaja više bavile gradovima i građevinama, objašnjenje ovakvog odnosa dano je u jednom od brojeva *Zabavnika*: “Zapadni krajevi naše zemlje bili su daleko više uključeni u kulturna i umetnička strujanja Evrope Srednjeg veka od oblasti koje su se nalazile pod vizantijskom i turskom vlašću. Na zapadu je takođe sačuvan mnogo veći broj arhitektonskih spomenika nego u Srbiji ili Makedoniji”.²¹ Drugim riječima, “putopisni” prilozi su također najvećim dijelom opisivali stečevine hrvatske kulture, služeći istovremeno i za širenje ljubavi prema široj domovini, ali i kao svojevrsna reklama za hrvatska turistička odredišta. Samo nekoliko priloga predstavljaju isječke iz pravih putopisa, dok je golema većina priloga iz ove skupine jako dobro ilustrirana.

Uz priloge iz povijesti, kulture i “putopisne”, postoji i jedan mali broj priloga koji govore o doživljajima pojedinih Hrvata na putovanjima, u istraživačkim ekspedicijama i slično. Ovakvih priloga je bilo i o pripadnicima drugih jugoslavenskih naroda, posebno o Srbima, pri čemu je glavna zanimljivost bila ta

²⁰ Ljubiša RADOVANOVIĆ, “Kako su se ‘čašćavali’: Ubošću te burgijom”, PZ, br. 1824, 12. 1986., 4.-5.

²¹ “Arhitektura na tlu Jugoslavije”, PZ, br. 1119, 8. 6. 1973., 9.

što su ti “junaci” potjecali s teritorije Jugoslavije. U skoro svim slučajevima njihovi doživljaji, a ne podrijetlo i vezanost na rodni kraj, predstavljali su bit članaka, tako da se njima nećemo posebno baviti.

Ako se skupe svi prilogi koji su se odnosili na Hrvatsku i Hrvate u *Politikinu zabavniku*, dolazi se do zaključka da je u skoro svakom petom broju izlazio neki prilog s hrvatskom temom. To je bilo neusporedivo manje od broja srpskih tema, ali i neusporedivo više nego što je bilo posvećeno bilo kojoj drugoj jugoslavenskoj republici, odnosno uvjerljivo više od priloga o svim ostalim jugoslavenskim republikama zajedno. Razlog je ležao u želji za uzajamnim upoznavanjem i zbližavanjem dvaju najvećih naroda u zemlji, ali je broj članaka bio diktiran i raspoloživim materijalom iz pojedinih područja, odnosno pogodnošću određenog materijala za list tog profila i njegove čitatelje. Sporne teme su izbjegavane, ali nije naglašavano ni “bratstvo i jedinstvo” pod svaku cijenu. To znači da je najveći broj priloga bio pisan sa simpatijama – pogotovo ako je govorio o borbi Hrvata za slobodu ili o dostignućima hrvatskih znanstvenika, književnika ili umjetnika. Tako se na neizravan način poticalo “bratstvo i jedinstvo” i izgrađivao kolektivni - kumulativni - jugoslavenski identitet.²² Hrvatski identitet likova i krajeva o kojima je pisano je istican u mjeri u kojoj je to bilo potrebno da bi se razumio kontekst izlaganja o glavnoj temi priloga. Međutim, na osnovi priloga iz *Zabavnika* mladi čitatelji nisu mogli steći niti cjelovitu sliku o hrvatskoj povijesti, niti o hrvatskoj kulturi. Kao i za srpsku povijest i kulturu, zbog fragmentarnosti priloga i koncentracije na događaje i likove, a ne na procese u povijesti ili kulturi, list je mogao služiti samo kao dopuna znanju koje su mladi stjecali u školama. Međutim, zbog kvalitete priloga, koji su u pravilu bili na visokoj razini, treba pretpostaviti da je *Politikin zabavnik* ipak pridonio tome da mladi čitatelji, prije svega u istočnim dijelovima Jugoslavije, bolje upoznaju Hrvatsku - njezinu povijest, kulturu i njezine znamenitosti.

²² Zanimljivo je da se najpoznatiji teoretičari nacionalizma gotovo uopće nisu bavili pokušajima izgradnje takvoga kumulativnog ili dvostranog identiteta. Vidjeti: Benedict ANDERSON, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, New York 1991.; Eric J. HOBBSBAWM, *Nations and Nationalism Since 1780. Programme, Myth, Reality*, London 1992.; Ernest GELLNER, *Nations and Nationalism*, New York 1983.; Anthony D. SMITH, *National Identity*, London 1991.

SUMMARY

THE CONSTRUCTION OF A CUMULATIVE IDENTITY: CROATIAN
THEMES IN *POLITIKIN ZABAVNIK*, 1952-1991

This article presents a review of the contributions to the youth magazine *Politikin zabavnik* whose themes related to Croatian history, geography, culture, important biographies, etc. These contributions are analyzed with regard to the officially proclaimed policy of "brotherhood and unity."

Key words: Croatia, Croats, *Politikin zabavnik*, History, Culture